

Universiteit
Leiden
The Netherlands

‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949

Harinck, C.H.C.

Citation

Harinck, C. H. C. (2021, November 16). *‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Hoofdstuk 3

Pacificatie met moderne oorlogsmiddelen. Opleiding en theorie, augustus 1945 – juli 1947.

Aan de vooravond van de uitzending van de 1^e Divisie in augustus 1946 stond de hoogste militair van Nederland, luitenant-generaal Kruls, een licht kritische pers te woord. De geruchten die rondzongen over hoge verliezen in Indonesië en een gebrekkige opleiding van de manschappen waren volgens de generaal niet juist. ‘Er is geen sprake van ernstige verliezen en de jongens zijn wél geschikt voor hun taak en zij vervullen die op uitstekende wijze.’ De journalisten schreven braaf mee, maar de zorgen bleven. In mei 1948 verscheen in het *Algemeen Handelsblad* een uitgebreide rapportage over vrijwillige en dienstplichtige Nederlandse militairen in Indonesië. Volgens de verslaggever zouden de KL-militairen, anders dan die van het KNIL, ‘onvoorbereid’ zijn geweest op hun militaire en politionele taak in de kolonie: ‘[Ze] waren te achteloos en namen de veiligheid niet voldoende in acht, omdat er geen tijd was geweest om het hen behoorlijk te leren...’ Gelukkig voor de familie en geliefden thuis was het artikel uiteindelijk een lofzang op de Nederlandse soldaten. Want ondanks de beroerde opleiding en uitrusting hadden ze zich aangepast aan de omstandigheden en stonden zij nu hun mannetje, aldus de journalist.¹

In dit hoofdstuk wordt bestudeerd hoe de militairen didactisch en theoretisch werden voorbereid op de confrontatie met de Indonesische revolutie en de guerrillastrijd van eind 1945 tot en met midden 1947. Hoe waren de opleidingen van de KL en het KNIL georganiseerd, en op basis van welke doctrine, welke inhoudelijke ontwikkelingen maakten ze door en hoe kunnen die verklaard worden?

Opleidingen

Bij de KL ging de vorming van nieuwe eenheden en de opleiding van het personeel hand in hand. Nadat een nieuwe eenheid was opgericht werd eerst het kader (de officieren en onderofficieren) opgeleid. Aanvankelijk gebeurde dit deels in het Verenigd Koninkrijk en Nederland, vanaf 1947 helemaal in Nederland. De manschappen werden in kazernes die waren aangewezen als opleidinglocaties vervolgens per eenheid opgeleid door het zojuist geschoolde kader en enkele toegevoegde docenten. Bij de infanterie-eenheden bestond de opleiding uit een korte algemene basisopleiding voor al het personeel, gevolgd door een aanvullende infanterie-

opleiding voor de infanteristen en een vakinhoudelijke opleiding voor de specialisten, zoals het verbindingspersoneel en de bemanning van de zware infanteriewapens. De militairen kregen daarnaast nog een ‘Indische Voorbereiding’, vanaf 1946 geformaliseerd in twee cursussen: de Indische Gevechtsopleiding (IGO), gericht op militair-politioneel optreden in de kolonie, en de Indische Vorming (IV), waarin aandacht werd besteed aan de Indonesische taal en cultuur aan het Nederlandse beleid. In eerste instantie kregen alleen infanteristen de IGO, de IV was voor alle uit te zenden militairen bestemd.

In september 1945, aan de vooravond van de Nederlandse inzet in Indonesië waren er drie groepen Nederlandse militairen in opleiding: de LIB’s in Nederland, de Mariniersbrigade in de Verenigde Staten en de onderofficieren en officieren voor de toekomstige 1^e Divisie in het Verenigd Koninkrijk. Spoedig zou daar een vierde groep bijkomen: de bevrijde krijgsgevangenen en nieuwe rekruten van het KNIL in Azië.

De Mariniersbrigade had haar opleiding zo goed als afgerond en kon bijna verscheept worden, maar de meeste LIB’s waren nog lang niet gereed. Met het oog op de situatie in Indonesië moesten de Nederlandse regering en militaire autoriteiten in de opleiding een balans zien te vinden tussen snelheid en kwaliteit. Het hoofd van de Britse Militaire Missie in Nederland (BMM) schreef hierover aan zijn superieuren: ‘They are anxious to dispatch adequate forces in the shortest period of time, but fully realise that completely new and untrained troops can do more harm than good.’ Achteraf gezien is het maar de vraag of dat besef er in voldoende mate was. De balans sloeg in ieder geval door naar snelheid. Nog voor het einde van het jaar waren er al zeventien LIB’s uitgezonden en was het verschepingsschema voor de nog uit te zenden troepen vastgesteld. De rest van de LIB’s en ondersteunende artillerie- en pantsereenheden zouden in de loop van 1946 naar Indonesië gaan, eind 1946 en midden 1947 gevolgd door twee complete divisies.²

De opleidingsresultaten van de eerste LIB’s waren als gevolg van dit hoge tempo en een gebrek aan coördinatie, middelen, instructeurs en oefenruimte niet goed – in feite was het militaire opleidingswezen, amper een half jaar na de bevrijding, nog niet klaar voor zijn taken. De tijd was zo kort geweest dat verschillende bataljons op het moment van verscheping delen van de basisopleiding niet hadden afgerond. En ook de IV en IGO waren geen onverdeeld succes geworden. De militairen hadden door lezingen, Maleise les en enige demonstratieoefeningen voorbereid moeten worden op de militaire en sociaal-politieke omstandigheden in Indonesië, maar dit was lang niet overal gelukt. Het ‘Indische’ kennispeil van de bataljons verschilde mede daardoor aanzienlijk. Het in september 1945 gevormde inspectieteam van in Nederland aanwezige KNIL-officieren onder leiding van majoor KNIL M. van den Heuvel was weliswaar

tevreden over het moreel en de militaire capaciteiten van de troepen, maar adviseerde een aanvullende opleidingstijd van twee tot vijf maanden.³

Aangezien daar in Nederland geen tijd meer voor was werd de opleiding voortgezet aan boord van de transportschepen. Dit was pure noodzaak, maar ook een bekend concept, want al in de negentiende eeuw kregen uitgezonden KNIL-troepen aan boord instructies over ‘alle onderwerpen welke enigszins van nut konden zijn’. Ook het Britse leger hanteerde deze methode nog tijdens de Tweede Wereldoorlog. De OVW’ers kregen op zee Britse instructiefilms over oorlogvoering en hygiëne in de tropen voorgeschoteld. Daarnaast werd er voorlichting en les in het Maleis gegeven, wat op de overvolle transportschepen echter weinig effect ressorteerde. Sommige LIB’s hadden het geluk dat de tussenstop in Engeland zo lang duurde dat er voor een gedeelte van de officieren en onderofficieren nog snel een cursus over de tactische lessen uit de strijd tegen Japan kon worden gegeven. Andere LIB’s wisten de hand te leggen op Britse tactische handleidingen over oorlog in de tropen.⁴

Ook het opleidingswezen van het KNIL kampte met tijdgebrek en personeelsproblemen. Qua inhoud en organisatie was de opleiding van de troepen (en dan in het bijzonder de infanterie) grotendeels hetzelfde als in het moederland, met dit verschil dat nieuwe rekruten lang niet altijd werden opgeleid binnen hun eigen of toekomstige eenheid. Eind 1945 werden er KNIL-troepen opgeleid in Batavia en Buitenzorg, in de militaire depots in de oostelijke buitengewesten en in de voormalige krijgsgevangenkampen in Malakka en Siam (het huidige Thailand). De voormalige krijgsgevangenen waren niet alleen beroepsmilitairen maar ook, en zelfs voor het grootste deel, dienstplichtigen uit de Europese bevolking van de kolonie die na hun bevrijding niet werden gedemobiliseerd. Beide groepen moesten na jaren van ontberingen in Japanse gevangenschap niet alleen fysiek en mentaal weer op kracht komen, maar ook nieuwe wapens, materieel, uitrusting en voorschriften leren kennen. Het beroepspersoneel had voor de oorlog weliswaar een basisopleiding van zes tot acht maanden gehad, maar veel dienstplichtigen waren aanzienlijk korter getraind en hadden geen ervaring met het bestrijden van een guerrillategenstander. Zo sprak een officier van KNIL Inf. XV over zijn Europese, dienstplichtige KNIL-soldaten als ‘een slechtgeofende en voor den guerilla-krijg minder goed uitgeruste troep’. Het stereotiepe beeld van de effectieve en geharde militair die wel raad wist met guerrilla’s was op veel KNIL’ers eind 1945 dus niet van toepassing.⁵

Het Indisch Instructie-Bataljon en de Indische Voorbereiding

Dat de troepen haastig en gebrekkig werden voorbereid bleef niet onopgemerkt. De Britse Militaire Missie in Nederland en het Britse hoofdkwartier in Indonesië uitten bij herhaling hun

zorgen over de opleiding, en ook op interdepartementaal en regeringsniveau werd dit probleem geregeld besproken. Dit leidde begin 1946 tot een eerste hervorming in het Nederlandse opleidingswezen.⁶

Allereerst werd op het militaire terrein in de duinen bij Kijkduin het Indisch Instructie-Bataljon (IIB) opgericht, onderdeel van de KL maar hoofdzakelijk bemand met KNIL-personeel. Het IIB werd verantwoordelijk voor de inhoud en aansturing van de aanvullende tactische lessen in het politoneel-militaire optreden in Indonesië, de IGO. De commandant van het IIB was de energieke, al eerdergenoemde KNIL-officier majoor Van den Heuvel. Hij had in de jaren twintig als jonge officier met het Korps Marechaussee in Atjeh gediend, en was eind jaren dertig in Nederland werkzaam geweest bij de Koloniale Reserve in Nijmegen.

De voorlichting over de politieke en sociaaleconomische omstandigheden in Indonesië en lessen in de Maleise taal, de IV, werd ook aangepakt. De IV werd niet vanuit het IIB aangestuurd, maar rechtstreeks vanuit de afdeling opleidingen van de Generale Staf in Nederland, en werd in de regel gegeven in de kazernes. De voorlichting werd in eerste instantie verzorgd door gepensioneerde en actief dienende KNIL-officieren en soms door docenten van de opleidingslocaties. Later gebeurde dit hoofdzakelijk door KNIL-officieren die wegens ziekteverlof tijdelijk in Nederland waren. Met de hervormingen kregen de IGO en de IV kreeg een vaste plaats in het opleidingsprogramma.⁷

Het IIB organiseerde in Kijkduin vanaf januari 1946 vierweekse kadercursussen voor officieren en onderofficieren van toekomstige lichten (230 per cursus). Ze werden hier onder leiding van Van den Heuvel ingewijd in 'de moderne oorlogvoering in Indische terreinen'. De nadruk lag op patrouillelopen, hinderlagen leggen en kampongdoorzoekingen. Het IIB probeerde de omstandigheden in Indonesië realistisch na te bootsen, voor zover dat kon in de Hollandse duinen. Het onderwijs werd ondersteund met figuranten, nagebouwde bamboehutten en 'museumartikelen' zoals Indonesische wapens en schaalmodellen van bouwwerken. Deze actieve onderwijsvorm bouwde voort op wat voor de oorlog gebruikelijk was aan de Koninklijke Militaire Academie (KMA), aangevuld met de laatste Britse inzichten over militaire didactiek, waarin het praktijkonderwijs ook voor officieren heel belangrijk werd gevonden. De bedoeling was dat de cursisten later de IGO voor de militairen van hun eigen eenheden konden verzorgen. Ter ondersteuning stuurde het IIB daarnaast ook opleiders en een demonstratiepeloton naar de basisopleidingscentra in de kazernes.⁸

De inhoud van de eerste IIB-kadercursussen en de demonstraties aan de troepen was vrij ouderwets en geschoeid op het vooroorlogse *VPTL*. Van den Heuvel wist dankzij zijn vooroorlogse ervaring in Atjeh wel iets over (kleinschalige) guerrillabestrijding en het nodige

over het opleiden van militairen door zijn tijd bij de Koloniale Reserve. Maar door zijn lange verblijf in Europa had hij een nog slechter beeld van de huidige omstandigheden en verhoudingen in Indonesië dan zijn mede-KNIL'ers in Zuidoost-Azië.⁹

Britse hulp in Azië

De eerste zeventien LIB's waren uitgezonden voordat de hervormingen gerealiseerd waren. Door het door de Britten ingestelde landingsverbod konden ze voorlopig niet naar Java, maar belandden ze in de Britse kolonie Malakka. Van deze nood werd een deugd gemaakt: de troepen konden hier verder worden opgeleid en aan de tropen wennen. Onder supervisie van enkele KNIL-officieren kregen de OVW'ers een korte aanvullende opleiding in militair-politioneel optreden, gebaseerd op het *VPTL* en de recente gevechtsgegevens uit wekelijkse operatieverslagen van het hoofdkwartier in Batavia. Aan het hoofd van deze operatie stonden de KNIL-officieren kolonel S. de Waal en luitenant-kolonel G.J. van der Meulen. De Waal was een vechtersbaas die geprezen werd om het leiden van de verdediging van Tarakan tegen de Japanners in 1942. Na Malakka zou hij de commandant van de B-Divisie worden.¹⁰

Al snel boden de Britten aan om alle in Malakka gestrande Nederlandse militairen eenheden – de OVW'ers en spoedig ook de ex-krijgsgevangenen van het KNIL – een aanvullende opleiding te geven, een aanbod dat de Nederlandse regering graag aannam. Achter de Britse geste ging een flinke dosis eigenbelang schuil. Het Britse hoofdkwartier in Indonesië en de Britse Militaire Missie in Nederland maakten zich zorgen over het ondermaatse opleidingsniveau van de LIB's. Het Britse hoofdkwartier in Malakka meende zelfs te maken te hebben met ongetrainde eenheden, een beeld dat wellicht werd bevestigd door de naar Britse maatstaven lakse discipline in de OVW-bataljons: 'The Dutch forces are almost completely untrained; they have major deficiencies in equipment. It is of the greatest importance and urgency that they should be equipped and trained to the highest feasible standard before they leave for N.E.I.' De vrees was dat slecht opgeleide Nederlandse troepen in Indonesië meer kwaad dan goed konden doen, wat een zo snel en ordelijk mogelijk terugtocht van de Britten uit Indonesië in de weg zou kunnen staan.¹¹

Kader en specialisten kregen een cursus bij Britse eenheden in de regio, elke brigadestaf kreeg een trainingsteam en elk bataljon een trainingsofficier toegewezen. Deze officieren gaven een cursus *jungle warfare*, gebaseerd op de recente ervaring van de strijd tegen Japan in de 'groene hel van Birma'. Die ervaring werd 'zoveel mogelijk uitgebuit'. De Britse en Brits-Indische militairen waren 'knapen die Birma hadden meegemaakt en ons ontzaglijk veel geleerd hebben', aldus de Friese OVW'er Taco Kingma.¹²

De *jungle warfare*-opleiding vormde door haar nadruk op optreden in klein verband, patrouilles, hinderlagen en de fysieke en mentale uitputting die de jungle teweegbracht een redelijk goede leerschool voor de tactische situaties die de Nederlandse militairen te wachten stonden. Ook de aandacht voor Japanse strijdmethoden zou nuttig blijken: Indonesische strijdorganisaties maakten hier actief gebruik van en ook gaf de TNI in het Maleis vertaalde Japanse voorschriften uit. Door deze aanvullende opleiding waren de OVW- en KNIL-bataljons beter op hun taak voorbereid dan wanneer ze eind 1945 en begin 1946 al meteen in Indonesië waren ingezet. Tenminste, vanuit een puur tactisch oogpunt. Ingewikkelde zaken als het moeilijke onderscheid tussen combattant en non-combattant, de politieke aard van het conflict en de vraag hoe men geweld moest toepassen in een strijd te midden van de burgerbevolking, hadden niet op het lesprogramma gestaan.¹³

Het KNIL kon pas na de opheffing van het landingsverbod het eigen opleidingswezen weer optuigen. Op 15 maart 1946, ruim zes maanden na de Japanse capitulatie, werd in Bandoeng het Directoraat Centrale Opleidingen (DCO) opgericht. Voor de oorlog was het opleidingswezen versnipperd geweest over de verschillende wapens en dienstvakken, maar daar kwam nu een einde aan: het DCO zorgde voor centrale aansturing en coördinatie. Aanleiding voor deze verandering was niet alleen de behoefte aan overzicht en efficiëntie, maar ook de van de Britten afgekeken les dat in een moderne oorlog samenwerking tussen infanterie, tanks en artillerie tot op de laagste tactische niveaus essentieel was. De directeur van het DCO was majoor der artillerie KNIL Eduard Engles, een van de weinige hogere KNIL-officieren die van Indische afkomst was. Voor de oorlog was hij het hoofd van het Indisch Onderwijs op de KMA in Breda geweest. Onder zijn leiding was het DCO niet alleen verantwoordelijk voor de opleiding van oude en nieuwe KNIL-militairen, maar ook voor die van de toekomstige KL-eenheden die in Indonesië nog een aanvullende opleiding moesten krijgen.¹⁴

Het DCO zag zich voor dezelfde problemen gesteld als het opleidingswezen in Nederland: een tekort aan materiaal, docenten en tijd. Het herinneringsboek van KNIL Inf. V meldt bijvoorbeeld dat de eenheid pas in de eerste maanden van 1947 uitgroeide tot een ‘volledig georganiseerd en beter getraind bataljon’, anderhalf jaar na de oprichting in oktober – november 1945. De initiële opleiding van KNIL Inf. V was kort geweest, en moest met behulp van ervaren militairen steeds tussen de actieve inzet door gecontinueerd worden. Dit was een probleem dat alle vroege KNIL-eenheden in meer of mindere mate parten speelde.¹⁵

De KNIL-rekruten leerden net als de militairen in het moederland eerst de standaard tactische grondbeginselen, maar oefenden ook in militair-politioneel optreden, zoals dat voor de oorlog gebruikelijk was geweest bij de opleiding van beroepsmilitairen. Het lesmateriaal

bestond uit voorschriften van Britse herkomst en het *VPTL* (en later de op basis daarvan gepubliceerde Indonesië-specifieke tactische voorschriften). De afhankelijkheid van Britse hulp was nog groter bij de opleiding van de artillerie en cavalerie. De omarming van deze Britse invloed kwam niet alleen voort uit behoefte aan ondersteuning. Veel KNIL-officieren hadden een sterke interesse voor de jongste militaire ontwikkelingen. In de *Militaire Spectator* verschenen er bijvoorbeeld een groot aantal artikelen van KNIL-officieren over allerlei aspecten van de moderne oorlogvoering – van organisatievraagstukken. Ook zorgden officieren soms voor de verspreiding van dergelijk materiaal onder hun troepen. Zo kregen de artillerieofficieren van de T-Brigade een artikel over de Russische artillerie in de periode 1941-1945 uitgereikt. Allicht vonden de officieren dit interessant, maar voor hun inzet in Indonesië bood het weinig aanknopingspunten; er zijn weinig grotere verschillen denkbaar dan tussen het massale Russische artilleriegebruik en de relatief sporadische inzet van het wapen in Indonesië.¹⁶

Hardnekkige problemen

De opleiding in Nederland was verbeterd na de hervorming, maar de problemen waren te hardnekkig om verdwenen te zijn. Begin 1946 moesten allereerst de laatste zes LIB's worden opgeleid, evenals de artillerie-, cavalerie- en pioniereenheden uit het Calmeyer-plan. Met het aanbreken van de lente zou dan de opleiding beginnen van de 1^e Divisie, die nog voor het einde van het jaar verscheept moest worden, onmiddellijk gevolgd door de opleiding van de 2^e Divisie, die ergens halverwege 1947 in Indonesië moest aankomen.

Om een herhaling van de gebrekkige opleiding van de eerste LIB's te voorkomen boden de Britten weer instructeurs aan en kwam de artillerieopleiding zelfs tijdelijk onder toezicht van een artillerieofficier van de BMM. Desondanks hadden de laatste OVW-infanteriebatljons een moeizame formatie en opleiding. Personeelstekorten leidden op het laatste moment tot de toevoeging van dienstplichtigen. Daarnaast werd de al krappe beschikbare tijd verder beperkt doordat de opleidingsinstanties zich moesten klaarmaken voor de opleiding van de 1^e Divisie. De legerleiding besloot uiteindelijk de laatste OVW-bataljons wel uit te zenden, maar vier daarvan bij aankomst in Indonesië op te heffen en het personeel te verdelen over de reeds aanwezige OVW-bataljons. Op die manier werd voldaan aan de behoefte aan mankracht en was het euvel van de onvolledige opleidingen grotendeels ondervangen.¹⁷

De opleiding van de Calmeyer-eenheden verliep, mede dankzij de Britse hulp beter; de meeste artillerie- en cavalerie-eenheden kregen ook nog een korte en basale infanterieopleiding. Toch bleef gebrek aan materieel, instructeurs, cursus- en oefenmateriaal en tijd een plaag en

moesten ook deze eenheden hun opleiding voortzetten in Indonesië. Dit alles beloofde weinig goeds voor de opleiding van de 1^e en 2^e Divisie, die door hun omvang en organisatie als complete gevechtsdivisies nog een veel groter beslag op de opleidingscapaciteit zouden gaan leggen.¹⁸

De opleiding van de militairen van de 1^e Divisie, de dienstplichtige lichte van 1945, begon in het voorjaar van 1946. Ze werden getraind door officieren en onderofficieren van die divisie, die vanaf juli 1945 in het Verenigd Koninkrijk waren opgeleid, docenten van de opleidingscentra in de kazernes en Britse instructeurs. De basisopleiding duurde vier maanden, waarna er vanwege de geplande verscheping nog maar weinig tijd overbleef voor de voortgezette en specialistische cursussen. Ook de IGO verliep niet soepel. Het KNIL-personeel dat hiervoor werd ingezet was doorgaans niet pedagogisch geschoold en vaak maar kort beschikbaar; veel van de KNIL-instructeurs waren in Nederland wegens ziekteverlof en deden dit onderwijs er tijdelijk bij. Continuïteit was lastig te waarborgen. Gecombineerd met het strakke schema leidde dit ertoe dat het eindresultaat van de Indische Gevechtsopleiding (en ook de Indische Vorming) nogal wisselde per eenheid. Op de vooravond van het vertrek schatte de divisiestaf de oefengraad van de militairen divisie op 55 procent.¹⁹

Terwijl de opleiding van de laatste eenheden van de 1^e Divisie nog niet was afgerond, werd in het najaar van 1946 al begonnen met die van de 2^e. Ook het kader voor deze divisie was eerder in het Verenigd Koninkrijk opgeleid. In de eerste periode waren er nog enige Britse instructeurs beschikbaar, die eerder hadden geholpen bij de opleiding van de OVW-eenheden en de 1^e Divisie. Eind 1946 vertrokken de Britten echter uit Indonesië en werd de Britse regering om financiële redenen gedwongen ook haar militaire betrokkenheid in Europa te beperken. Nederland stond er nu alleen voor. Voor de 2^e Divisie werd geprobeerd lessen te trekken uit de opleiding van de 1^e Divisie, maar tegen de tijd dat de analyse daarvan op de bureaus van de opleidingsinstellingen in Nederland belandde, was meer dan de helft van de infanteriebataljons van de 2^e Divisie al onderweg naar of zelfs al in Indonesië. Wel kreeg bij de infanterie en de artillerie het optreden in klein en zelfstandig verband meer aandacht, maar het tijdschema bleef vrij strak, de kwaliteit van docenten ging niet plots omhoog, en er was nog altijd te weinig goed oefenmateriaal beschikbaar. Dat gold ook voor de IGO. Er was nu aan ieder bataljon een KNIL-officier als adviseur toegevoegd. Deze op papier nuttige maatregel creëerde in de praktijk een extra laag en schiep onnodige frictie tussen de gedetacheerde officieren en het IIB, waardoor het overzicht op de Indische Voorbereiding verloren ging. Ten opzichte van de 1^e Divisie was de opleidingsgraad van de militairen van de 2^e aan de vooravond van hun vertrek dan ook niet verbeterd.²⁰

Ook de voorlichting was niet zoals het zijn moest. Veel militairen van de twee divisies hadden geklaagd over het gebrek aan goede voorlichting over de taak en omstandigheden in Indonesië. Met name de militairen van de 2^e Divisie vroegen zich af waarom ze eigenlijk nog werden uitgezonden. Was er met Linggadjati dan niet een akkoord voor een vreedzame toekomst bereikt? In het voorjaar van 1946 was in de Legerraad al het belang van betere voorlichting besproken, maar tot veel actie had dit niet geleid. Het probleem was dat de politieke lijn van de Nederlandse regering onvoldoende helder en consistent was om makkelijk aan militairen uit te leggen. Vanwege de benodigde inhoudelijke expertise was de voorlichting grotendeels in handen van het KNIL gelegd, wat het overbrengen van de Nederlandse politieke lijn nog verder bemoeilijkte.²¹

Nu was de KNIL-top zelf ook ontevreden over de voorlichting die de nieuwe militairen kregen. Het was een van de agendapunten tijdens Spoors bezoek aan Nederland in de zomer van 1946. Afsproken werd dat KNIL-officieren en -onderofficieren aan boord van de transportschepen zouden meereizen. Zij moesten fungeren als ‘contactmannen’ aan wie de KL-soldaten alle vragen over hun toekomstige inzet in Indonesië konden stellen. Een echte oplossing was dit niet. Veel van de contactmannen waren van verlof terugkerende KNIL’ers, die meestal niet waren uitgekozen op hun didactische kwaliteiten. Bovendien veranderde de situatie in Indonesië vrij snel, waardoor ook ‘insiders’ makkelijk een achterhaalde voorstelling van zaken konden geven. Dit gevaar was helemaal groot als de voorlichters vooral vooroorlogse ervaring met de kolonie en haar bevolking hadden.²²

Het resultaat van dit alles was verwarring bij de militairen in opleiding, die bij gebrek aan goede informatie nieuwe militairen die hun beeld van de toestand en taak in Indonesië baseerden op een ongelukkige mengeling van onwetendheid, oude koloniale ideeën en een onduidelijke Nederlandse politiek. Het is een punt dat Van Doorn en Hendrix al maakten, en dat recentelijk door Limpach weer is onderstreept. Hoewel de militaire autoriteiten deze kwestie zelf dus ook al signaleerden, ging alle aandacht uit naar de opleidingsproblemen; de voorlichting genoot geen prioriteit.²³

Aanvullende opleidingen in Indonesië

Het zeer beperkte succes van de voorlichting onderweg en het lage trainingsniveau maakten een voortzetting van de opleiding ter plaatse noodzakelijk. De eerste zeventien LIB’s ontvingen deze van de Britten in Malakka, maar alle volgende Nederlandse troepen zendingen moesten hun opleiding onder KNIL-supervisie in Indonesië afronden. Dit baarde het Nederlands publiek

wel enige zorgen, maar de divisiecommandant generaal Britt verzekerde de pers dat het goed zou komen:

‘Hoe is de opleiding van de jongens? Vrij goed. Maar onder mijn leiding zal geen soldaat ingezet worden of hij moet beschikken over een uitstekende lichaamsgesteldheid, uitrusting en opleiding. Daarom zullen de jongens eerst nog een tijd in Batavia blijven om aan het klimaat te wennen en hun opleiding te vervolmaken.’²⁴

Deze ‘vervolmaking’ bestond eruit dat een eenheid van enige KNIL-officieren lessen tropenhygiëne en guerrillabestrijding kregen – soms *jungle warfare* genoemd, weer een indicatie van de Britse invloed op het KNIL. Al naar gelang tijd en zin van de KNIL-officieren konden ook gemiste lessen voorlichting en Maleis worden ingehaald. Infanteriebataljons werden daarna meestal bij ervaren eenheden gedetacheerd, of omgekeerd, werden ervaren compagnieën of pelotons bij een nieuw bataljon gedetacheerd. Voor artillerie-, pionier- en cavalerie-eenheden was een dergelijke detachering en opsplitsing niet altijd mogelijk; zij oefenden in plaats daarvan in KNIL-depots. Tot hun definitieve vertrek in november 1946 hielpen de Britten nog met de voortgezette opleiding van deze eenheden.²⁵

3-8 RI bijvoorbeeld, een van de zes bewakingsbataljons van de C-Divisie, was in Nederland in tweeënhalve maand opgeleid. Op 26 november 1946, één dag na aankomst in Indonesië, werd begonnen met een additionele gevechtstraining onder leiding van KNIL-instructeurs. Hierna werden de vier compagnieën van 3-8 RI gedetacheerd bij KL- en KNIL-infanteriebataljons van de V-Brigade. In deze periode werd er naast het patrouillelopen veel geoefend in ‘de technieken van het omsingelen en zuiveren van een kampong en van het aanhouden, fouilleren en ondervragen van verdachte personen’. Op 7 februari 1947 kreeg de eenheid een eigen patrouillevak. Net voor aanvang van Operatie Product kreeg 3-8 RI nog de beschikking over één enkele middelzware mortier. Voor de instructie over de werking en het gebruik van dit wapen werd een OVW’er tijdelijk bij het bataljon gedetacheerd.²⁶

Bij de 1e Infanterie Brigade ging men wat anders te werk. In eerste instantie was er van inwerken en acclimatiseren weinig terechtgekomen. Gaandeweg konden onderdelen van de brigade samen met compagnieën van KNIL Inf. I patrouilleren, en dus in de praktijk nuttige lessen leren. Vanaf januari 1947 werd te Tjiawi een oefenterrein en schoolruimte ingericht voor de aanvullende opleidingen, waaronder een veertiendaagse cursus voor pelotonscommandanten

en -sergeanten over ‘optreden in het Indische terrein’ en ‘door de vijand toegepaste strijdmethoden’.²⁷

Ook het DCO organiseerde cursussen om de mankementen van de opleiding te verhelpen, bijvoorbeeld voor technische specialisten, waarnemers, verbindingspersoneel, vrachtwagenchauffeurs en mortierploegen. Om een vruchtbare ‘uitwisseling van gedachten en ervaringen’ te stimuleren, stonden deze opleidingen open voor zowel KL- als KNIL-militairen.²⁸

Om het tekort aan officieren, al vanaf augustus 1945 een bron van zorg, te verminderen opende het DCO medio 1946 in Bandoeng de School voor Reserve Officieren Infanterie (SROI), gericht op geïnteresseerde KNIL- en KL-onderofficieren. Tegelijkertijd kregen reserveofficieren het aanbod in de beroepsdienst over te gaan. Veel militairen reageerden, maar de keuringseisen waren streng. De SROI leverde tussen 1946 en 1949 uiteindelijk drie jaargangen af met in totaal 133 officieren. De tien maanden durende cursus richtte zich op de benodigde militaire kennis voor een officier, zoals tactiek, strategie, het *VP TL* en het aanvragen en organiseren van artillerie- en luchtsteun. Daarnaast was er aandacht voor de taalkundige, culturele, geografische en bestuurlijke kennis van Indonesië. Om praktische redenen werden ook de opleiding van KNIL-onderofficieren en veel van de aanvullende cursussen bij de SROI ondergebracht. Bij terugkomst in hun eigen eenheden moesten de geslaagden de nieuwverworven kennis aan hun collega's overbrengen.²⁹

De SROI was een succes, maar kon het tekort aan officieren niet oplossen. De additionele opleidingen hadden een positief effect op de geoefendheid van de troepen, getuige de opleidingsverslagen en inspectierapporten; in de praktijk en onder toezicht van ervaren KNIL'ers of OVW'ers leerden de nieuwe troepen vlug. Maar de legerleiding zette troepen sneller in dan wenselijk werd geacht.³⁰

Doctrineontwikkeling

Zowel het KNIL als de KL vielen voor de tactische instructie terug op in het Nederlands vertaalde Britse standaardvoorschriften op dit gebied. De mariniers gebruikten gezien hun Amerikaanse organisatie en uitrusting de Amerikaanse variant. Van meet af aan was duidelijk dat de troepen ook aanvullende instructies over het optreden in de Indonesische omstandigheden (de guerrillastrijd en het terrein) nodig hadden. De logische kandidaat hiervoor was het *VP TL*, dat eind 1945 zowel in Nederlands-Indië als in Nederland beschikbaar was, zij het nog niet in grote aantallen.³¹

Het *VPTL* was wel aan de lange kant en inhoudelijk gedateerd. De naoorlogse legerorganisatie was anders dan die tijdens het interbellum, de Indonesische tegenstander was inmiddels politiek gemotiveerd, relatief goed georganiseerd en beschikte over moderne snelvuurwapens, en de strijd in Indonesië was veel massaler en verregaander dan die begin twintigste eeuw in Atjeh. Bij gebrek aan beter besloot de KNIL-top eind 1945 een samenvatting van het *VPTL* te maken: *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen*. De achttien pagina's tellende brochure begon met een overzichtje van het klimaat en de bevolking in Indonesië (met de nadruk op Java), gevolgd door een reeks militaire adviezen. De vergelijkbare brochure *Wenken voor het optreden van een peloton L.I.B. in Indische terreinen* werd rond dezelfde tijd in Nederland aan het kader bij de IGO-cursus van het IIB verstrekt. In 1946 werd daarnaast een geïllustreerde versie van het *VPTL* gemaakt, die zowel in het Nederlands als in het Maleis verscheen.³²

Legerbrede op Indonesië gerichte voorschriften, vaak 'Tactische Aanwijzingen' of 'Oefenaanwijzingen' genaamd, werden in Indonesië door het DCO en in Nederland door het IIB uitgegeven. Dit waren in de regel bewerkingen van door brigade- of divisiestaven uitgegeven instructies, die verwarrend genoeg dikwijls ook 'tactische aanwijzingen' werden genoemd. Iedere brigade- en divisiestaf had een afdeling 'oefening en opleiding' die verantwoordelijk was voor de doorvoering van nieuwe reglementen en tactische instructies, en voor de verzameling van relevante tactische gegevens uit de verslagen van de eigen bataljons, om zo tot aanvullende aanwijzingen of cursussen te kunnen komen. Met name de staven van de B-Divisie en de T-Brigade waren actief op dit gebied. Naast deze officiële voorschriften waren er nog de semiofficiële ervaringsessays van officieren, gepubliceerd in de *Militaire Spectator*. Het militaire tijdschrift fungeerde zo, in de woorden van Floribert Baudet en Ben Schoenmaker, 'als een schriftelijke bijscholingscursus'.³³

Wie de voorschriften schreven en wie daarbij geconsulteerd werden, is meestal niet bekend. Uiteindelijk waren ze het resultaat van collectieve arbeid, niet alleen binnen een afdeling of legeronderdeel, maar legerbreed. Ook de verspreiding en ontvangst zijn niet altijd duidelijk. In principe waren sommige voorschriften bedoeld voor de opleiding van nieuwe militairen en andere voor het bijscholen van eenheden te velde. In de praktijk liepen functie en gebruik van de voorschriften echter door elkaar. De meeste waren bedoeld voor officieren, die de inhoud door oefeningen of korte instructies op hun mannen moesten overbrengen. Uitzonderingen vormden de met tekeningen en foto's geïllustreerde versie van het *VPTL* en de reeks als stelregels geformuleerde instructies van de T-Brigade. Maar ook deze werkjes werden

niet aan iedere militair verstrekt; latere instructies tonen aan dat een verspreiding van één exemplaar per tien man het hoogst haalbare was geweest.³⁴

Tactische Aanwijzingen

Het IIB publiceerde tussen augustus 1946 en februari 1947 twaalf genummerde Tactische Aanwijzingen (TA's). Deze voorschriften waren bedoeld om KL-officieren in opleiding bekend te maken met de militaire omstandigheden in Indonesië. Ze gaven instructies voor het tactisch optreden en indicaties over het optreden van de vijand.³⁵

Detailoverzicht KL 'Tactische Aanwijzingen' IIB 1946-1947 ³⁶			
Nr.	Publicatie	Titel	Bron
1	10-08-46	<i>Oorlogvoering in de tropen</i>	Directe vertaling van een Brits origineel
2	10-08-46	<i>Gevechtsgegevens</i>	Tactische gegevens en aanwijzingen (I), uitgegeven door Troepencommando (Batavia) Kantoor Operatiën nr. 47/B/I Geheim, 14 maart 1946 en Tactische gegevens en aanwijzingen (II), uitgegeven door Troepencommando (Batavia) Kantoor Operatiën nr. 124/B/I Geheim (geen datum)
3	10-08-46	<i>Guerillastrijd T.R.I.</i>	De NEFIS-vertaling van het TRI 'leerboek Guerillastrijd'
4	10-08-46	<i>Vermeesteren objecten (A.V.O.)</i>	'Vermeesteren objecten (A.V.O.)' van troepencommandant Schilling, 23 januari 1946
5	10-08-46	<i>Lessen uit de gevechten te Soerabaja</i>	De vertaling van Training instruction no 7 van de 23rd Indian Division van 15 november 1945 n.a.v. de gevechten bij Soerabaja.
6	10-08-46	<i>Gegevens betreffende wapenen gemaakt door Indonesiërs</i>	NEFIS-publicatie van 13 juli 1946 inzake Indonesische wapens
7	? -09-46	<i>Indeeling en tactisch gebruik van mijnevelden door Indonesiërs</i>	NEFIS-publicatie nr. 1

8	25-10-46	A. <i>Optreden tegen den vijand</i> B. <i>Eigen veiligheid</i> C. <i>De mortier van 8</i> D. <i>Methoden van Japanse Tankafweer</i>	A is gebaseerd op ‘Tactische gegevens en aanwijzingen (III)’, B-Divisie, Batavia 27 mei 1946. B is gebaseerd op ‘Tactische gegevens en aanwijzingen (IV)’, B-Divisie, 6 juni 1946 C is gebaseerd op ‘Tactische gegevens en aanwijzingen (V)’, B-Divisie, 10 juli 1946 D is gebaseerd op een niet nader genoemde DCO-uitgave, 16 juli 1946
9	25-10-46	<i>Taak der pantserwagens bij de strijd in Indië</i>	DCO-uitgave ‘Gebruik van paw Eskadrons onder de huidige omstandigheden’
10	04-11-46	<i>Organisatie der troepen in Indië; tactiek der verbonden wapens in Indië</i>	DCO-lezing voor officieren van groep kwartiermakers van de C-Divisie net na aankomst
11	12-46	<i>Gegevens omtrent de strijdwijze der Indonesiërs</i>	NEFIS-publicatie nr. 13 van oktober 1946
12	13-02-47	<i>Gebruik van artillerie en eenige artilleristisch-technische bijzonderheden in verband met het Indische terrein</i>	DCO-lezing voor officieren van groep kwartiermakers van de C-Divisie net na aankomst

Daarnaast gaf het IIB nog enkele eigen, op de opleiding van infanteristen toegespitste Indonesië-specifieke instructies uit, waarvan Oefeningsaanwijzing nr. 31 *Handleiding voor het optreden in Indische terreinen* (OA 31) van september 1946 de belangrijkste was. OA 31 was een bewerking van het *VPTL*, ‘aangepast aan de nieuwe samenstelling, bewapening en bijgewerkt volgens de laatste gegevens over jl. plaats gehad hebbende gevechtshandelingen in Ned. Oost-Indië’.³⁷

Conflictanalyse

Op het eerste gezicht lijken de nieuwe voorschriften weinig baanbrekend; veel bleef in overeenstemming met het *VPTL*, het basisdocument voor de Nederlandse militaire theorieontwikkeling over guerrillabestrijding in Indonesië. Het *VPTL* en de nieuwe voorschriften vormden samen het conceptuele kader waarbinnen de Nederlandse strijdkrachten de tactische problemen probeerden op te lossen die de guerrillastrijd creëerde.³⁸

De conflictanalyse die uit de voorschriften naar voren komt, was een mengeling van vooroorlogse KNIL-denkbeelden en meer recente Nederlandse politieke visies op de toekomst

van Indonesië. Zo omschreef OA 31 omschreef het doel van het militaire optreden niet meer als ‘het brengen en handhaven van rust en orde’, maar als het brengen van ‘recht en veiligheid’. Dit moest gebeuren zonder ‘het doen herleven van de koloniale verhouding, waarmede reeds in de laatste decennia principieel was afgerekend’. Het was een stelling die niet iedere KNIL-officier zal hebben onderschreven.³⁹

Het beeld dat de TA's en OA 31 schetsen van de oorlog was een guerrillaconflict met een relatief lage intensiteit, het type strijd waar het *VPTL* over schrijft. Maar het was iedereen wel duidelijk dat de situatie complexer was geworden. Een officier van het DCO legde het als volgt uit aan een groep net aangekomen officieren van de C-Divisie, geschoold in moderne reguliere oorlogvoering:

‘Wij doen er echter goed aan, om de huidige oorlogvoering in Nederlandsch-Indië te zien in het beeld, dat ik u zoeven geschetst heb, het beeld, dat zuiver ligt op het pacificatiegebied. Men moet het echter niet zien in het beeld van de moderne oorlogvoering, zij het, dat wij sommige van de moderne oorlogsmethoden volgen en zeker gebruik maken van de moderne oorlogsmiddelen.’⁴⁰

Oftewel: de Indonesische strijd en de tegenstander waren niet te vergelijken met de reguliere oorlog en zijn beoefenaars, maar moderne tactieken en oorlogsmiddelen waren wel geschikt voor het brengen van ‘recht en veiligheid’ in Indonesië. In dezelfde voorlichtingsbijeenkomst, of een vlak daarna, werd dit beeld nog wat verder uitgewerkt:

‘De strijd op Java heeft tot heden het karakter van een guerrillaoorlog, waarbij – evenals het Duitse leger ondervond in Yoegoslavië, Polen, Rusland en Frankrijk en de Britse en Amerikaanse legers op de reeds door vuur vernietigde [door Japan bezette] eilanden en stellingen – sluipschutters, hinderlagen en overvallen een voorname rol spelen.’⁴¹

Waar in het eerste DCO-citaat het contrast tussen moderne oorlogvoering en imperiale ordehandhaving duidelijk was, vervaagde dat hier. De nadruk lag nu op de kenmerkende tactische methoden van een guerrilla – of dit nu een Joegoslavische partizaan of een Japanse soldaat was. De Japanse militairen gebruikten dan wel guerrillatactieken in de jungle van Zuidoost-Azië en de eilanden van de Stille Oceaan, maar zij waren onderdeel van een professionele, efficiënte militaire machine die de geallieerden alleen met groot vuuroverwicht

konden verdrijven of vernietigen; de ‘reeds door vuur vernietigde eilanden en stellingen’ uit het citaat zijn geen overdrijving. Tactisch bevond de oorlog in Indonesië zich ergens op een schaal die liep van kleinschalige guerrillastrijd tot grootschalige reguliere moderne oorlogvoering. Waar precies, dat was niet duidelijk en hing sterk af van het moment en de specifieke situatie.⁴²

Ook in de TA’s is het vervaagde onderscheid terug te zien. Expliciete verwijzingen naar ‘de moderne oorlogvoering’ gingen vooral over Japanse strijdmethoden die de Indonesische strijdorganisaties ook zouden gebruiken en algemene lessen uit geallieerd militair optreden in de jungle van Zuidoost-Azië en de Pacific. Volgens TA 2 konden dergelijke inzichten ‘hun nut afwerpen, indien zij worden overdacht in verband met de strijd in Nederlandsch-Indië’. De aanpassing die de Nederlandse strijdkrachten moesten doen beperkte zich, volgens kolonel KNIL Engles, tot schaalgrootte en organisatievorm. In Indonesië, zo vertelde hij een groep KL-officieren in november 1946, moest men het denken in en opereren met grote verbanden loslaten en dit inwisselen voor kleinschalig, onafhankelijk optreden.⁴³

Tegelijkertijd bleef het koloniale verleden inspireren. Voor veel KNIL’ers waren de meeste wijsheden en lessen uit de KNIL-campagnes van lang geleden nog toepasbaar op de huidige situatie. Een instructie voor de IIB-instructeurs van november 1946 stelde dat het ‘oude inzicht, dat grote gebieden door relatief weinig troepen goed gezuiverd en gepacificeerd konden worden door snel en mobiel optreden’ ook in de huidige omstandigheden ‘weer juist [is] gebleken’. Van Heutsz en zijn campagnes in Atjeh werden soms expliciet genoemd als voorbeeld van militair succes dat weer te behalen zou zijn: in TA 10 werd officieren geadviseerd H.C. Zentgraaffs boek *Atjeh* uit 1938 te lezen. Zentgraaff, een bekende vooroorlogse koloniale journalist, beschouwde deze lofzang op het KNIL en in het bijzonder op generaal Van Heutsz als zijn meesterwerk. Het boek was niet onomstreden, maar dat deerde de opsteller van TA 10 kennelijk niet. Dit koloniale spoor in de voorschriften zien we ook terug bij de richtlijnen voor de omgang met de burgerbevolking.⁴⁴

Vijanden en burgers

Het beeld dat de meeste voorschriften gaven van de Indonesische tegenstander was in lijn met het *VPTL*. Hieronder viel ook de koloniale opvatting dat de strijdwijze van de vijand grotendeels werd bepaald door diens etnische en culturele achtergrond. In de praktijk bleek die vooroorlogse etnografisch-militaire kennis maar van zeer beperkte waarde. De bestudering van recente Japanse strijdmethoden werd nuttiger dan het lezen van verhalen over KNIL-patrouilles die met de klewang de tegenstander te lijf gingen. Dat laatste was, achteraf gezien, ‘alleen historisch interessant’, aldus een veteraan.⁴⁵

Langzamerhand verschoof het vijandbeeld dan ook, met als gevolg dat in sommige voorschriften een (soms subtiel) nieuwe toon te beluisteren was. In TA 5 werd de Indonesiër ‘als guerrillastrijder’ geduid. Volgens TA 11 lag de focus bij het vijandbeeld te veel op de ‘Inheemse vijand’. De recente ervaringen, in het bijzonder de massa-aanvallen op de bruggenhoofden in augustus en september 1946, suggereerden dat de TRI zich steeds ‘moderner’, als een ‘zg. “buitenlandsche vijand”’, zou gaan gedragen. Hier moest men rekening mee houden, zonder de guerrillakant van de TRI te vergeten. ‘Benut dus [de bestaande] strijdvormen en houd de aanvalsgesest bij hoog en laag wakker, gij hebt het moreel en gij hebt de wapenen.’ Het meer serieus nemen van de tegenstander blijkt TA 3, dat de vertaling was van een buitgemaakte Indonesische guerrilla-instructie.⁴⁶

Was er in de analyse van het vijandelijk optreden nog enige progressie te bemerken, bij de behandeling van de burgerbevolking veranderde er erg weinig ten opzichte van het *VPTL*. Ook de nieuwe voorschriften riepen op tot een goede behandeling van de burgerbevolking. In de eerdergenoemde IIB-instructie uit november 1946 bijvoorbeeld werden commandanten en troepen opgeroepen ‘ook al zullen de eerste indrukken van het tegendeel blijk geven, zich steeds voor ogen houden, dat zij zich in niet vijandig land bevinden. Hiermede moet bij het ontwerpen van alle acties rekening gehouden worden.’ De tactische aanwijzing van de C-Divisie van eind 1946 stelde zelfs dat een dorp of permanent, of helemaal niet bezet moest worden. Een tijdelijke bezetting namelijk zou de bevolking achteraf blootstellen aan de wraak van de tegenstander.⁴⁷

Maar net als in het *VPTL* stond dit principe van het ontzien en goed behandelen van de bevolking onder druk door negatieve opmerkingen over de vermeende Indonesische volksaard en heimelijk optreden. Zoals OA 31 waarschuwde: ‘Ook in schijnbaar vreedzame gebieden is steeds een plotseling uitbreken van eenig, zeer in het geheim voorbereid, verzet mogelijk, terwijl bovendien rekening moet worden gehouden met gewapend, al dan niet voorbereid verzet van enkele personen.’ Vooral guerrilla’s zonder uniformen en woedende volksmassa’s waren gevaarlijk. TA 5 vermeldde de Britse les uit Soerabaja op dit punt: ‘De zogenaamde leiders zijn niet in staat de leiding te handhaven, zoodra de massa eenmaal uit de hand is en mogen daarom nooit worden vertrouwd ook maar één van hun beloften na te komen.’⁴⁸

De voorschriften riepen militairen op voortdurend op de eigen veiligheid te letten. Door schade en schande hadden de Britten in Soerabaja tenslotte al geleerd dat humanitaire overwegingen tot veel verliezen binnen de eigen troepen konden leiden: ‘In den vervolge moeten alle eenheden bedacht zijn op verraad en gereed dit te allen tijde het hoofd te bieden.’ Op iedereen die waarschuwingen negeerde en te dichtbij kwam, moest het vuur worden geopend. Maatregelen die het aantal burgerslachtoffers konden beperken, zoals een goede

vuurdiscipline, werden niet in die context werden behandeld; het ging om de cohesie van een eenheid, controle van de officier en het tegengaan van munitieverspilling.⁴⁹

De instructies voor het doorzoeken van kampongs of huizen waren daarentegen ruimer dan in het *VPTL*. Volgens het *VPTL* moesten verdachten bij herhaling de kans krijgen zichzelf of in ieder geval vrouwen en kinderen over te geven. Pas na hardnekkige weigering hierop in te gaan mocht het vuur geopend worden. Limpach concludeert hieruit dat het vaak voorkomende beschieten van ‘verdachte’ huizen in strijd met het voorgeschreven optreden was. Maar volgens OA 31 konden bij doorzoeking van een verdacht bamboehuis het beste van tevoren met klewangs of bajonetten de ruimtes naast deuren worden doorstoken. Als weerstand van tevoren al vrij zeker was, moesten de soldaten ook eerst granaten naar binnen gooien. In geval vanuit een huis werd geschoten, mocht ‘vanzelfsprekend’ het vuur worden geopend. TA 4 ging nog een stap verder: het verdachte object en zijn omgeving mochten van tevoren beschoten worden als dat het doel (het kunnen binnentreden) vergemakkelijkte. Alleen ‘willekeurig’ beschieten was niet toegestaan.’⁵⁰

In de voorschriften werd gewaarschuwd voor tegenstanders die zich als burger vermommen, maar hoe het onderscheid tussen tegenstander en non-combattant gemaakt moest worden, en wat de tactische gevolgen waren, werd niet behandeld. Ook ontbrak reflectie op de potentiële risico’s van het gebruik van moderne zware wapens. Dit vergrootte het risico op nevenschade en burgerslachtoffers, wat de Nederlandse zaak weer verder ondermijnde. Het uiteindelijke probleem was dat het leger, ondanks mooie woorden, primair gericht was op de vernietiging van de tegenstander en niet op de bescherming van de bevolking.

Conclusie

Met Operatie Product kwam achteraf gezien een einde aan de eerste fase van het conflict. Tussen augustus 1945 en augustus 1947 waren in Nederland een kleine vijftig infanteriebataljons en tientallen ondersteunende eenheden opgeleid en uitgezonden. In Indonesië werden duizenden oude en nieuwe militairen de basisbeginselen van militair optreden in de kolonie (opnieuw) bijgebracht.

De opleiding van de troepen was kort, de omstandigheden waren vaak suboptimaal en de politieke en sociale voorlichting bleef in gebreke. Pogingen de opleiding te verbeteren waren deels effectief, met de aanvullende opleiding in Malakka en later in Indonesië als belangrijkste resultaat. In eerste instantie was de voorbereiding op de taak in Indonesië marginaal. Met de komst van het IIB in Nederland en het DCO in Indonesië maakte de Indische Voorbereiding –

met name gevechtstraining – een professionaliseringsslag door. De enorme tijdsdruk op de opleidingen deed de behaalde winst echter weer gedeeltelijk teniet. Bovendien gaven de gedetacheerde KNIL-officieren in hun lessen vaak een achterhaald en sterk koloniaal gekleurd beeld van de omstandigheden in Indonesië. Het is dan ook maar de vraag of een langere opleidingstijd op dit vlak betere resultaten had opgeleverd. De poging om de gaten van de Indische Voorbereiding nog te dichten door lessen aan boord van de troepentransportschepen werd evenmin een succes.

De legerleiding en regering in moederland en kolonie betreurden het gevolg van een korte opleiding, maar accepteerden het wel. Beschikbare mankracht genoot voorrang boven de wens goed getrainde troepen af te leveren; kwantiteit werd boven kwaliteit gesteld. Dit probleem werd verergerd door het noodgedwongen zeer strakke schema van de troepentransporten. De Nederlandse troepen zouden in Indonesië verder opgeleid moeten worden. Met de training die wél was ontvangen en de aanvullende opleidingen in Indonesië zouden eenheden hun tactische taak kunnen uitvoeren. In de context van tijdgebrek, een tekort aan manschappen en een tactisch minder onderlegde tegenstander werd dat goed genoeg gevonden. De ervaring tijdens de dienst zou de rest doen. Dit systeem werkte ondanks alles vrij redelijk voor de OVW'ers en de eerste twee divisies.

Opvallend is dat de voornaamste aanjagers van verbetering van de Nederlandse opleiding in deze fase de Britten waren. Zij waren het die als eerste en bij herhaling ingrepen, niet de Nederlandse en Nederlands-Indische autoriteiten. De Britse hulp was omvangrijk: de opleiding van het kader van veel OVW-eenheden en de eerste twee divisies, ondersteuning bij de opleiding van de troepen in Nederland, en de *jungle warfare*-cursussen in Zuidoost-Azië. In zijn algemeenheid had Nederland nooit naar Indonesië kunnen terugkeren zonder Britse hulp, en het was ook dankzij Britse hulp dat de eerste uitgezonden troepen uiteindelijk nog een redelijke trainingsgraad hadden kunnen opbouwen.

Tussen december 1945 en augustus 1947 verschenen tientallen nieuwe voorschriften, oefeningsaanwijzingen en soortgelijke publicaties, bedoeld om nieuwe troepen tactisch wegwijs te maken en veteranen de nieuwste inzichten te bieden. Deze voorschriften bevatten niet alleen een herhaling van bestaande kennis en inzichten, maar incorporeerden ook tactische lessen uit het veld. Helaas is van de meeste voorschriften niet bekend wie de auteur was of hoe het voorschrift precies tot stand kwam. Zo blijft onduidelijk in hoeverre de legerleiding in Nederland en Indonesië aanstuurde op de productie van nieuw materiaal, en in hoeverre de drang naar en het produceren van nieuw materiaal juist van onderop de organisatie kwam. Het feit dat veel nieuwe voorschriften hun oorsprong vonden in materiaal op brigade- en

divisieniveau suggereert het laatste, maar er zijn te weinig details bekend om hier scherpere uitspraken over te doen.

De geleerde lessen die in de nieuwe voorschriften naar voren kwamen, speelden zich hoofdzakelijk af op het technische niveau: de ideale grootte van patrouilles, de juiste formatie in bepaalde terreinomstandigheden, en dergelijke. De in de context van dit onderzoek twee belangrijkste lessen waren het inzicht dat de strijd te hevig en veelomvattend was om met de politionele aanpak van het *VPTL* af te kunnen doen, en de noodzaak en wenselijkheid lagere eenheden vergaande vrijheden en verantwoordelijkheden te geven. Dit laatste was overigens niet overal van toepassing. De strijd was met name op Java hevig, maar de intensiteit en dus ook de troependichtheid verschilden sterk per regio, waardoor de mate waarin lagere eenheden meer verantwoordelijkheden kregen uiteenliep.

Maar wat vooral opvalt is de grote continuïteit in de publicaties. De confrontatie met de Indonesische revolutie en het gewapende verzet tegen de terugkeer van het Nederlandse gezag leidde niet tot het inzicht dat de eigen conflictanalyse en strategie gewijzigd moesten worden. In het verlengde daarvan onderging ook de doctrine geen diepgaande wijzigingen. Het *VPTL* en de nieuwe voorschriften leken samen uitstekend te voldoen om op tactisch niveau de guerrilla te bestrijden. Hard en beslissend optreden was nog altijd de norm; de legerleiding liet ook in haar voorlichting aan de militairen weten weinig heil te verwachten van het diplomatieke proces – dit was een oorlog die gewonnen moest worden door de vijand te vernietigen.

De voorschriften besteedden, in de lijn van het *VPTL*, zeker wel aandacht aan de burgerbevolking en het belang van goede relaties. Maar ze maakten impliciet en expliciet ook duidelijk dat tactische overwegingen prioriteit genoten. Korte termijn tactische doelen overstegen zo het belang van de civiele pacificatie. De oorzaak hiervoor was een combinatie van een koloniale traditie van hard optreden en een gebrekkige conceptualisering van het huidige conflict. Het vijandbeeld was eenvoudig, de bevolking werd in collectieve termen gezien en in de context van guerrillaoorlog al snel gewantrouwd in de voorschriften. De cruciale rol van de burgerbevolking en de politieke aard van het verzet tegen de Nederlandse terugkeer werden wel erkend, maar niet geanalyseerd en verwerkt in de nieuwe tactische voorschriften.

De praktijkervaring dwong tot een belangrijke accentverschuiving van politioneel naar meer militair optreden. Dat had effect op de geweldinstructies, die in de voorschriften nog een stap verder gingen dan in het *VPTL*. De eventueel te verwachten tegenstand en het belang dat aan de levens van de eigen militairen werd gehecht leidden tot expliciet ruimere instructies over de omsingeling van huizencomplexen en de doorzoeking daarvan. De in de voorschriften

aanwezige prioritering van directe tactische overwegingen boven die van humanitaire of strategische aard vergrootte de ruimte nog verder.

Dat, gecombineerd met de delegering van bevoegdheden en verantwoordelijkheden naar lage tactische niveaus, maakte dat er relatief weinig controle van bovenaf was op het optreden van kleine eenheden. Dit was geen ontsporing of situationele overmacht, maar het logische gevolg van inhoudelijke en organisatorische keuzes – al was de keuzeruimte niet altijd groot. Het probleem van de gebrekkige controle als gevolg van deze delegering werd in de voorschriften wel genoemd, maar alleen in de context van nauwe tactische overwegingen en de wens geen munitie te verspillen. De voorschriften stuurden dan wel niet blindelings aan op maximale utilisatie van het beschikbare geweldpotentieel, maar gaven wel meer ruimte en stelden weinig harde grenzen.